

شورای سیاست‌گذاری حوزه‌های علمیه خاوران

مرکز مدیریت حوزه علمیه خاوران

معاونت پژوهش

مدرسه تخصصی الزهرا (س) بندرعباس

عنوان:

نقد و بررسی رویکرد انتقادی زیدیه به

جایگاه امامت امام رضا علیه السلام

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر علی رئیسی

نگارنده:

زهرا ذاکری

تابستان ۱۴۰۳

تحمیدیه

امام رضا (علیه السلام) در خطبه‌ای مفصل و جامع، بحث معرفت و توحید ذات باری تعالی فرمود:

أَوَّلُ عِبَادَةِ تَعَالَى مَعْرِفَتُهُ وَ أَصْلُ مَعْرِفَةِ اللَّهِ تَوْحِيدُهُ وَ نِظَامُ تَوْحِيدِ اللَّهِ تَعَالَى نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ لَشَهَادَةِ الْعُقُولِ أَنَّ كُلَّ صِفَةٍ وَ مَوْصُوفٍ مَخْلُوقٌ وَ شَهَادَةُ كُلِّ مَخْلُوقٍ أَنَّ لَهُ خَالِقًا لَيْسَ بِصِفَةٍ وَ لَا مَوْصُوفٍ...؛

«مرحله اول در عبادت خدا، شناخت اوست. پایه و اساس شناخت خداوند منحصر به فرد دانستن اوست. قوام و اساس توحید این است که صفتهای (زائد بر ذات) را از ذات خداوند منتفی بدانیم زیرا عقل انسان خود گواهی می‌دهد که هر چیزی که از صفت و موصوفی ترکیب شده باشد مخلوق است و هر مخلوقی نیز خود شهادت می‌دهد که خالق دارد که نه صفت است و نه موصوف و هر صفت و موصوفی همیشه باید با هم همراه باشند و همراهی دو چیز با هم نشانه حادث بودن آنهاست و حادث بودن هم با ازلی بودن منافات دارد...»^۱

۱ - محمد بن علی صدوق، عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، ترجمه حمیدرضا مستفید و علی اکبر غفاری،

چاپ اول، تهران: صدوق، ۱۳۷۳ هـ.ش، ج ۱، ص ۳۰۲.

تقدیم به

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرُّضَا الْمُرْتَضَى الْإِمَامِ التَّقِيِّ النَّقِيِّ وَحُجَّتِكَ عَلَى مَنْ فَوْقَ
الْأَرْضِ وَمَنْ تَحْتَ الثَّرَى الصَّدِّيقِ الشَّهِيدِ صَلَاةً كَثِيرَةً تَامَةً زَكِيَّةً مُتَوَاصِلَةً مُتَوَاتِرَةً مُتَرَادِفَةً كَأَفْضَلِ مَا
صَلَّيْتَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ أَوْلِيَائِكَ

این اثر را تقدیم به این اثر را تقدیم می‌کنم به وجود مقدس سلطان سریر ولایت،
آقا حضرت امام رضا علیه السلام، که همواره نور هدایت و منبع الهام برای پژوهشگران و عاشقان
علم و معرفت بوده‌اند.

از خداوند متعال خواستارم که توفیق روزافزون در پیروی از سیره و آموزه‌های ایشان نصیب

بفرماید.

تقدیر و تشکر

بدین وسیله از تمامی عزیزانی که در طول انجام این پایان‌نامه مرا یاری و حمایت کردند، صمیمانه قدردانی می‌کنم.

ابتدا از استاد گرانقدر و فرهیخته، استادگرامی آقای دکتر علی ریسی کمال تشکر را دارم که با راهنمایی‌ها و نظرات ارزشمندشان، مسیر تحقیق را برای من هموار کردند. بدون حمایت و مشاوره‌های ایشان، دستیابی به این نتایج میسر نمی‌شد.

بیکران تقدیر و تشکر از مدیریت محترم مدرسه تخصصی حضرت فاطمه معصومه (س) سرکارخانم جعفری و معاونت محترم پژوهش سرکارخانم صمدی را دارم.

تشکر و قدردانی ویژه از پدرگرامی و مادر مهربانم و خانواده ام را دارم؛ که با حمایت‌های دلسوزانه‌شان یاری‌گر بنده در عرصه علم و پژوهش هستند. از خانواده‌ام نیز، که همواره حامی من بودند و با عشق و صبوری، مرا در این مسیر تشویق کردند، نهایت تشکر را دارم. عشق و حمایت آن‌ها به من انگیزه‌ای دوچندان بخشید.

همچنین از دوستان و همکارانم که در این همراه من بودند، به‌خصوص سپاسگزارم. همکاری و حمایت‌های آنان در مراحل مختلف پژوهش، بی‌نهایت مؤثر بود.

امیدوارم که این اثر، گامی هرچند کوچک در راستای ارتقاء دانش و پژوهش‌های علمی باشد و مورد استفاده پژوهشگران آینده قرار گیرد.

٨٩. قاسم بن ابراهيم رسي، مجموع كتب و رسائل القاسم بن ابراهيم الرسي، به
كوشش مجدالدين مويدي، ج ١، صنعاء: مؤسسه ي الإمام زيد بن علي، ١٤٢١ ق،
٩٠. قاضي عبدالجبار، المقالات، ج ٢، تهران، دائره المعارف، بي تا.
٩١. قاضي محمد بن علي جرافي صنعاني، شفاء العليل في الرد على من أجاز
للهاشميين أكل زكاه حاشد و بكييل، نسخه عكسي دايره المعارف بزرگ اسلامي، بي تا.
٩٢. كبسي، محمد بن احمد، الفروق الواضحه البهيئه بين الفرق الزيديه، بيجا، مطابع
الشركه ألدويه، ١٤١٣ هـ.ق.
٩٣. كشي، محمد بن عمر، حسيني، احمد، رجال كشي، بيروت، مؤسسه الاعلمي
للمطبوعات، ١٤٣٠ ق. در كتابخانه ديجيتالي نور
٩٤. كليني، ابي جعفر محمد بن يعقوب، الكافي، ج ١، تهران، اسلاميه، ١٤٠٧ هـ.ق.
٩٥. ——— الاصول من الكافي، تحقيق على اكبر غفاري، الطبعة الرابعة، تهران:
دارالكتب الاسلاميه، ١٣٨٨ هـ.ق.
٩٦. مامقاني، عبدالله، تنقيح المقال في علم الرجال، ٣ جلدی، نجف اشرف - عراق:
[بي تا]، بي تا.
٩٧. متوكل على الله، احمد بن سليمان، حقائق المعرفة في علم الكلام، صنعاء: مؤسسه
الإمام زيد بن علي، ١٤٢٤ ق.
٩٨. مجلسي، بحار الانوار، ج ٤٩، بيروت، داراحياء التراث العربي، ١٤٠٣ ق،
٩٩. مجلسي، حق اليقين، ج ١، انتشارات اسلاميه، تهران، انتشارات اسلاميه، بي تا.
١٠٠. مجلسي، محمدباقر، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، ١١٠ جلدی،
بيروت، مؤسسه الوفاء، ١٤٠٤ ق.
١٠١. محدث نوري، حسين، مستدرک الوسائل، ج ١١، قم، آل البيت، بي تا.
١٠٢. محلي، ابو عبدالله حميد بن احمد، محاسن الازهار في تفصيل منقلب العتره
الاطهار، نسخه عكسي دايره المعارف بزرگ اسلامي، بي تا.

۱۰۳. محمد بن ابراهیم، ارشاد الطلب الی معرفة بعض وفاة ابی طلب و غیرهم، نسخه عکسی دایره المعارف بزرگ اسلامی، بی تا.
۱۰۴. مدنی شیرازی، علی خان بن احمد، محقق: حسینی امینی، محسن، ریاض السالکین (شرح صحیفه سجادیه، ۷ جلدی، قم: جماعه المدرسین فی الحوزة العلمیه بقم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۳۸۵ هـ.ش).
۱۰۵. مرعشی، شهاب‌الدین، عمری، علی بن محمد، مرعشی، محمود، و مهدوی دامغانی، احمد، المجدی فی أنساب الطالبین، قم: کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ۱۳۸۰ هـ.ش. ۱۴۲۲ق.
۱۰۶. مسعودی، علی بن حسین، التنبیه و الاشراف، مترجم: ابوالقاسم پاینده، چاپ چهارم، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۰ هـ.ش.
۱۰۷. ———، مروج الذهب و معادن الجواهر، تحقیق اسعد داغر، الطبعة الثانية، قم: دارالهجرة، ۱۴۰۹ هـ، ج ۳، ج ۴.
۱۰۸. ———، اثبات الوصیه، قم: انصاریان، ۱۴۲۶ق.
۱۰۹. مظفر، محمد رضا، داود، حامد حفنی، عقاید الامامیه (مظفر)، قم: انصاریان، ۱۳۸۷ هـ.ش.
۱۱۰. معلوف، لويس، المنجد فی اللغة، بیروت لبنان: دار المشرق، ۱۳۷۳ هـ.ش. ۱۴۱۵ق.
۱۱۱. مفید، محمد بن نعمان، أبی عبدالله، أولئل المقالات فی المذاهب المختارات، تهران، دانشگاه تهران و مک گیل، ۱۴۱۳ق.
۱۱۲. مقدسی، مطهر بن طاهر، البدء و التاریخ، ۶ جلدی، قاهره، مکتبه الثقافه الدینیّه، بی تا. در کتابخانه دیجیتالی نور
۱۱۳. مقرر، عبدالرزاق، زید الشهید، بی جا، بی نا، ۱۴۳۶ق. در کتابخانه دیجیتالی نور
۱۱۴. منصور بالله، قاسم بن محمد بن علی، مجموع رسائل الإمام المنصور بالله، ج ۱، صنعاء: مؤسسه الإمام زید بن علی، ۱۴۲۲ق.

١١٥. — شرفى، احمد بن محمد، عدة الأكياس فى شرح معانى الأساس، ٢ جلدى، صنعاء: دار الحكمة اليمانية، ١٤١٥ق.
١١٦. موسى خوئى، ابوالقاسم، معجم رجال الحديث، ٢٤ جلدى، قم: منشورات مدينه العلم، آيت الله العظمى الخوئى، بى تا.
١١٧. مهدي لدين الله احمد بن يحيى ابن مرتضى، البحر الزخار الجامع لمذاهب علماء الامصار، ٦ جلدى، چاپ اول، صنعاء: دارالحكمه اليمانيه، ١٤٠٩ق.
١١٨. مهدي لدين الله، احمد بن يحيى، نادر، البير نصري، و نادر، البير نصري، القلائد فى تصحيح العقائد، بيروت لبنان: دار المشرق، ١٩٨٥م.
١١٩. ناجى، حسن، ثورة زيد بن على، بيروت لبنان: الدار العربيه للموسوعات. ١٤٢١-٢٠٠٠م.
١٢٠. ناشى اكبر، عبدالله بن محمد، مسائل الامامه، چاپ اول، بيروت: دارالنشر فرانتس، ١٩٧١م.
١٢١. نشار، على سامى، نشأه الفكر الفلسفى فى الاسلام، ٣ جلدى، قاهره: دارالمعارف، ١٩٧٧م.
١٢٢. نصير الدين طوسى، محمد بن محمد، و حسينى جلالى، محمد جواد. تجريد الاعتقاد، تهران: مكتب الإعلام الإسلامى. مركز النشر، ١٤٠٧ق.
١٢٣. نوبختى، ابى محمد حسن بن موسى، فرق الشيعه، صححه و علق عليه السيد محمد صادق آل بحر العلوم، نجف: المطبعه الحيدريه، بى تا.
١٢٤. —، بيروت: دارالاضواء. ١٤٠٤ق.
١٢٥. نورى، حاتم، و مؤسسه دايره المعارف فقه اسلامى. مركز الغدير للدراسات الإسلاميه. زيد بن على و مشروعيه الثورة عند اهل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسه دائره معارف الفقه الاسلامى. ١٤٢٦ق-٢٠٠٦م.

۱۲۶. هادی بن ابراهیم الوزیر، هدایة الراغبین الی مذهب العترۃ الطاهرین، تحقیق عبدالرقیب بن مطهر، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۱۲۷. هادی بن ابراهیم الوزیر، هدایة الراغبین الی مذهب العترۃ الطاهرین، تحقیق عبدالرقیب بن مطهر، قاهره: دارالاحیاء الکتب العربیة، بی‌تا،

۱۲۸. هارونی، یحیی بن حسین بن هارون، الافادۃ فی تاریخ ائمة الزیدیه، به کوشش محمد یحیی سالم عزان، صنعاء: دارالحکمه الیمانیه، ۱۴۱۷ق.

۱۲۹. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، ۲جلدی، بیروت: دار صادر، بی‌تا.

مقالات

۱. پاکتچی، احمد، «اندیشه سیاسی در تعالیم امام رضا علیه السلام»، ابعاد شخصیت و زندگی حضرت امام رضا علیه السلام (مجموعه مقالات)، ج ۲، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۹۲ هـ.ش.

۲. ترابی، احمد، «تحلیلی از عهدنامه ولایتعهدی امام رضا علیه السلام»، مشکوه، شماره ۷۲ و ۷۳، پاییز و زمستان ۱۳۸۰ هـ.ش.

۳. جلال درخشه، سیدمحمد مهدی حسینی فائق، «مؤلفه های سیاست ورزی در سیره امام رضا علیه السلام»، فرهنگ رضوی، سال سوم، شماره دوازدهم، زمستان ۱۳۹۴ هـ.ش.

۴. درخشه، جلال، سیدمحمد مهدی حسینی، «سیره سیاسی امام رضا علیه السلام در برخورد با حکومت جور»، گنجینه معارف، فرهنگ رضوی، شماره ۱، ۱۳۹۶ هـ.ش.

۵. نقی زاده، حسن، رضا داد، «مناظرات امام رضا علیه السلام ویژگی ها و روش ها»، مشکوه، شماره ۹۴، بهار ۱۳۸۶ هـ.ش.

۶. درخشه، حسینی فائق، «سیره سیاسی امام رضا(ع) در برخورد با حکومت جور»،

۷. سعید سلیمی، «بررسی تطبیقی صفت قیام مسلحانه امام از نگاه امامیه و زیدیه»، پژوهشنامه کلام تطبیقی شیعه، سال اول، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۸ هـ.ش.

۸. سیدعلی موسی نژاد، «امامت از دیدگاه زیدیه»، پایان نامه کارشناسی ارشد مرکز تربیت مدرس قم، بی تا.
۹. سید اذکار نقوی، «تأثیر ولایت عهدی امام رضا علیه السلام بر قیام های علویان»، سخن تاریخ، ش ۵، هـ.ش.
۱۰. صادقیان، سید احسان، «بررسی مفهوم امامت از دیدگاه دو فرقه زیدیه و امامیه» خردنامه،
۱۱. صفری فروشانی، نعمت الله، «تحلیلی بر قیام های علویان در دوران امام رضا (وارتباط آن با ولایتعهدی)»، شیعه شناسی، سال هفتم، ش ۲۶، تابستان ۱۳۸۸ هـ.ش.
۱۲. صفری فروشانی، نعمت الله، زهرا بختیاری، «تعامل امام رضا علیه السلام با فرقه زیدیه»، دانشنامه گنجینه معارف، سال سیزدهم، شماره ۵۰، ۱۳۹۶ هـ.ش.
- <https://hawzah.net/fa/Article/View/95220>
۱۳. یاوری سرتختی، محمدجواد، فرمehنی فراهانی، محمد، «اندیشه و سیره سیاسی امام رضا علیه السلام»، معرفت، سال بیست و پنجم، شماره اول، پیاپی ۱۹۶، فروردین ۱۳۹۳ هـ.ش.